

BERDAQ SHAYIR SHIGARMALARINIŇ TÁRBIYALIQ ÁHMIYETI HÁM “XALIQ USHIN” OPERASINIŇ TEATR SAXNASINDA TUTQAN ORNI

T.Seitnazarova

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat instituti
Nókis filiali “Kórkem ónertaniw” kafedrası assistent-oqitiwshisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10288366>

Anatatsiya. Maqalada Qaraqalpaq klassik shayiri Berdaq Ğargabay uliniŇ ómiri hám dóretiwshiligi, shayir dóretiwshiligine arnap jazılǵan “Xaliq ushin” operasiniŇ teatr saxnasında tutqan orni hám áhmiyeti haqqında sóz etiledi.

Gilt sózler: Klassik, shayir, baqsi, tariyxiy, opera.

EDUCATIONAL SIGNIFICANCE OF BERDAQ'S POET WORKS AND THE PLACE OF "KHALYK USHIN" OPERA ON THE THEATER SCENE

Abstract. The article talks about the life and work of the son of the classic Karakalpak poet Berdok Ghargabay, the place and importance of the opera "Khalik Ushin" dedicated to the work of the poet.

Key words: Classical, poet, folk, historical, opera.

ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПОЭТА БЕРДАКА И МЕСТО ОПЕРЫ «ХАЛЫК УШИН» НА ТЕАТРАЛЬНОЙ СЦЕНЕ

Аннотация. В статье рассказывается о жизни и творчестве сына классика каракалпакского поэта Бердока Гаргабая, месте и значении оперы «Халик Ушин», посвященной творчеству поэта.

Ключевые слова: Классика, поэт, народная, историческая, опера.

Berdaq Ğargabay uli óziniŇ jetpis jildan aslam ómiri dawamında Qaraqalpaq ádebiyati ğáziynesin kóp ğana teŋi-tayı joq ájayip lirikaliq hám epikaliq shigarmalar menen bayitti.

Berdaq (haqıyqiy ati Berdimurat Ğargabay uli) 1827-jili Moynaq rayonında tuwılǵan. Dáslep awıllıq mektepte, keyin ala medresede bilim aladı. Alisher Nawayı, Fizuliy, Maqtumquli hám basqa qaraqalpaq shayiri Kúnxoja shigarmaların, tariyx, xaliq awizeki dóretpelerin jaqsı bilgen hám tereŋ úyrenen.

BerdaqtiŇ lirikaliq qosıqlarında hám dástanlarında Qaraqalpaq xalqiniŇ XIX ásirdegi turmis tárizi óz sáwleleniwin tapqan. Ol óz dáwiri waqiyalarına, sotsiallıq múnásibetlerge keskin piker bildirgen shayir esaplanadı. Shigarmalarında teŋlik, ádalat, Watáŋa muxabbat idealari ilgeri súriledi.

Berdaq shayirdiŇ miynetkesh xaliq turmisına arnap “Bolǵan emes”, “Saliq”, “Biyil”, “O’mirim” siyaqli qosıqlarında óz sáwleleniwin tapqan.

Shayir shigarmaları arqalı XIX ásirdegi qaraqalpaq ádebiyatın tematikaliq, janrlıq, kórkemlik jaqtan bayitti. ShayirdiŇ haqıyqat ushin miynetkesh xalıqtıŇ baxtı hám keleshegi ushin pıdayı gúreslerin árman etedi. Máselen, “Xaliq ushin”, “Maǵan kerek” hám basqa da qosıqların jazıp qaldirǵan. Tariyxiy temada “Amangeldi”, “Aydosbiy”, “Ernazarbiy” shigarmalarında xaliq qáhármanların táriypleydi.

Berdaq shayirdiŇ qosıqları xaliq súyip oqıydı hám ol máŋgi jasaydı. ShayirdiŇ shigarmalarıniŇ hár túrliligi, shigarmaların idealiq hám kórkemlik jaqtan joqarılıǵı menen

Qaraqalpaq ádebiyati tariyxında salmaqılı orin iyeleydi. Onıń kóplegen shıǵarmaları ózbek hám basqa tillerge awdarma islegen.

1998-jılı Berdaq Ğarǵabay ulınıń 170 jıllıǵı Respublikamız boylap keńnen belgilendi. Nókis qalasında shayirdiń atına arnap Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik akademiyalıq muzikalı teatri hám kóshe atlari qoyılǵan.

XIX ásirde jasap dóretiwshilik etken ullı aǵartıwshı shayır Berdaq eli-xalqına, keleshek áwladlarǵa ózinen biybaha miyras qaldırǵan tariyxıy tulǵalardıń biri bolıp tabıladi. Ol óz dáwirinde hár qanday zorlıq-zombılıqlarǵa qarsı turıp, jámiyettegi jaman illetlerdi áshkaralap, xalıqtı awızbirshilikli, márt bolıwǵa shaqırdı. Aǵartıwshılıqqa, ásirese, jetkinshek áwladtıń bilim aliwi ushin Allataala bergen ótkir tili, zawiqlı qosıǵı, shireli sózi menen bar kúsh-jigerin jumsaydı. Bul onıń pútkil poeziyalıq miynetlerinde óz sáwleleniwın tapqan.

Elimiz ǵárezsizlikke eriskennen keyin mádeniyat hám kórkem óner tarawına ayırıqsha itibar qaratılıp kelinbekte. Búgingi kúnde teatrlarımızda operalıq shıǵarmalar sahnalastırılmaqta. Atap aytqanda, birinshi qaralpaq oprası “Ájiniyaz”, “Tumaris”, “Gúlayım” shıǵarmaları saxnalastırıldı.

Berdag atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik akademiyalıq muzikalı teatri óziniń 98-máwsimin Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken kórkem óner ǵayratkeri, Berdaq atındaǵı mámleketlik siyliqtıń laureati Q.Zaretdinovtıń “Xalıq ushin” operası menen ashtı.

Opera eń dáslep XVI ásir aqırında Italiyada payda bolǵan. Opera - latinsha sóz bolıp miynet ónimi, shıǵarma degen mánisti bildiredi. Opera qosımsha (sintetik) janr bolıp, ózinde bir neshe kórkem óner túrlerin jámlegen bolıp, onda dramaturgiya, muzika, súwretlew óneri hám ayaq oyın túrleri pútin saxnalıq potceske baylanisadi. Biraq muzika olar arasında jetekshi orin iyeleydi.

Máwsimniń ashiliwında Qaraqalpaqstan Respublikası Mádeniyat ministri B.Temirbaev, teatr direktori A.Nietullaev Qaraqalpaqstan kórkem óner ǵayratkeri, Berdaq atındaǵı mámleketlik siyliqtıń laureati Q.Zaretdinov hám Ózbekstanda xızmet kórsetken artist, Qaraqalpaqstan xalıq artisti Ó.Qosimbetovlar shıǵıp sóylep, kelgen miymanlardı máwsimniń ashiliwi menen qızǵın qutlıqladı.

Spektakl Qaraqalpaq klassik shayırı Berdaq Ğarǵabay ulınıń ómiri hám dóretiwshiligine baǵıshlanǵan bolıp, libretto avtorı Qaraqalpaqstan xalıq shayırı Keńesbay Karimov, saxnalastırılǵan rejissyor Marqabay Úsenov, operanıń muzikalıq jaqtan basshisi dirijori Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken kórkem óner ǵayratkeri, Berdaq atındaǵı mámleketlik siyliqtıń laureati Q.Zaretdinov, baletmeysteri Ózbekstan xalıq artisti A.Sharipov, tiykarǵı rollerdi Berdaq -N.Muxammediyarov, Qulmurat shayır A.Ashirov, Húrliman - Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken artist E.Aytıniyazova, Biybitxan - Ózbekstan hám Qaraqalpaqstanǵa xızmet kórsetken artist R.Qutekeeva, Qulman bolis – F.Uzaqbergenov, Periyzat – G.Reypnazarova hám basqa da aktyorlar sheberlik penen atqarıp shıqtı.

Spektakl’ syujeti Berdaq shayirdiń úyindegi kórinis penen baslanadı. Shayır ómiriniń sońǵı jılları dóretken “Ernazar biy” poeması shákirti Qulmurat shayırǵa oqıp beredi. Xalıqtıń muńı esitilip turadı.

Jigit bolsań arislanday tuwılǵan
Xızmet etkil udayına xalıq ushin,
Jigit bolsań arislanday tuwılǵan

Hesh qashanda jumis etpes ózi ushin.
O'zi ushin is eter aqilga zayil,
Bolip usinday zamanga qayil,
El qidirgan qidirim paz gil sayil,
Jumis etpes hesh waqitta xaliq ushin.

Spektakl'de sol dawirdegi xalqimizdin awir turmisi, bolislardind zulimliklari, qaziw jumisina tartilgan adamlardind awil jagdayi, adamlardind surginge jiberiliwi, qizlardind zorliq penen satip jiberiliwi oz sawleleniwin tarqan.

Turmis tashwishleri ham qaziw jumislarinan qinalgan xaliq shayir qosiqclarinan ilham aladi. "Xaliq ushin" qosigi xaliqtind uranina aylanadi. Shayirdind qizi Hurliman baqsishiliq oneri menen shugillanadi. Periyzat Hurlimannind shakirti bolip, garri bolisqa majburlap turmisqa bermekshi bolip atirganda Berdaq shayir qizdi qutqarip qalip, ozinind suygenine beredi ham toyin otkeredi. Eki jastind baxitli boliwina sebepshi boladi.

Solay etip, spektakl' jiynalganlarda ayriqsha tasir qaldirdi. Berdaq shayir xalqimiz yadinda mangi jasadidi.

REFERENCES

1. ziyonet.uz "Berdaq"
2. kknews.uz D.Abibullaev "Xaliq ushin" operasind premerasi
3. A.Paxratdinov "Berdaq shayir tvorshetvasinind jiynaliw, basip shigariliw ham izertleniw tariyxinan" Nokis "Qaraqalpaqstan" 1990
4. Сейтназарова Т. БЕРДАҚ НОМИДАГИ ҚОРАҚАЛПОҚ ДАВЛАТ АКАДЕМИК МУСИҚАЛИ ТЕАТРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНЛАРИ //Oriental Art and Culture. – 2023. – Т. 4. – №. 1. – С. 887-893.
5. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic procesess at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." Journal of Critical Reviews 7.11 (2020): 391-395.
6. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." Каспийский регион: политика, экономика, культура 2 (59) (2019): 31-36.
7. Отегенов, Хакимбай Максетбаевич. "Восстание 1916 года в Каракалпакстане: общее и особенное." Перекрёстки истории. Актуальные проблемы исторической науки: материалы XV Международ (2019): 131.
8. Rametullaevich, Kudiyarov Alisher, and Utegenov Khakim Makhsetbaevich. "The Struggle of the Working People of Karakalpakstan against Social and Colonial Oppression in 1916 in Chimbay." resmilitaris 13.1 (2023): 2980-2984.
9. Aitmuratov, J., et al. "THE ARAL SEA PROBLEM IN THE VIEWS OF OUR POETS." 湖南大学学报 (自然科学版) 48.12 (2021).
10. Отегенов, Х., & Хакимниязов, К. (2015). НАРОДНОЕ ВОССТАНИЕ 1916 ГОДА В ХИВИНСКОМ ХАНСТВЕ И АМУДАРЬИНСКОМ ОТДЕЛЕ ТУРКЕСТАНСКОГО

- КРАЯ. ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА, 27(2), 50–55.
11. Maksetbaevich, Otegenov Khakimbay. "Ethnodemographic processes at the headquarters of amudarya on the EVE of the 1916 uprising." *Journal of Critical Reviews* 7.11 (2020): 391-395.
 12. Отегенов, Хакимбай. "К оценке восстаний в Хивинском ханстве и Амударьинском отделе в 1916 г." *Каспийский регион: политика, экономика, культура* 2 (59) (2019): 31-36.
 13. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
 14. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
 15. Sag'inbaevna T. S. Cultural Life in Uzbekistan during the Years of Independence //Spanish Journal of Innovation and Integrity. – 2023. – Т. 18. – С. 39-41.
 16. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 841-849.
 17. Saginbaevna T. S. Management and study of culture and art. – 2022.
 18. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
 19. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.
 20. Mamutova A., Ibragimov A. IMPROVING THE ANALYSIS OF FINANCIAL RESULTS IN BANKING INSTITUTIONS //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 561-567.